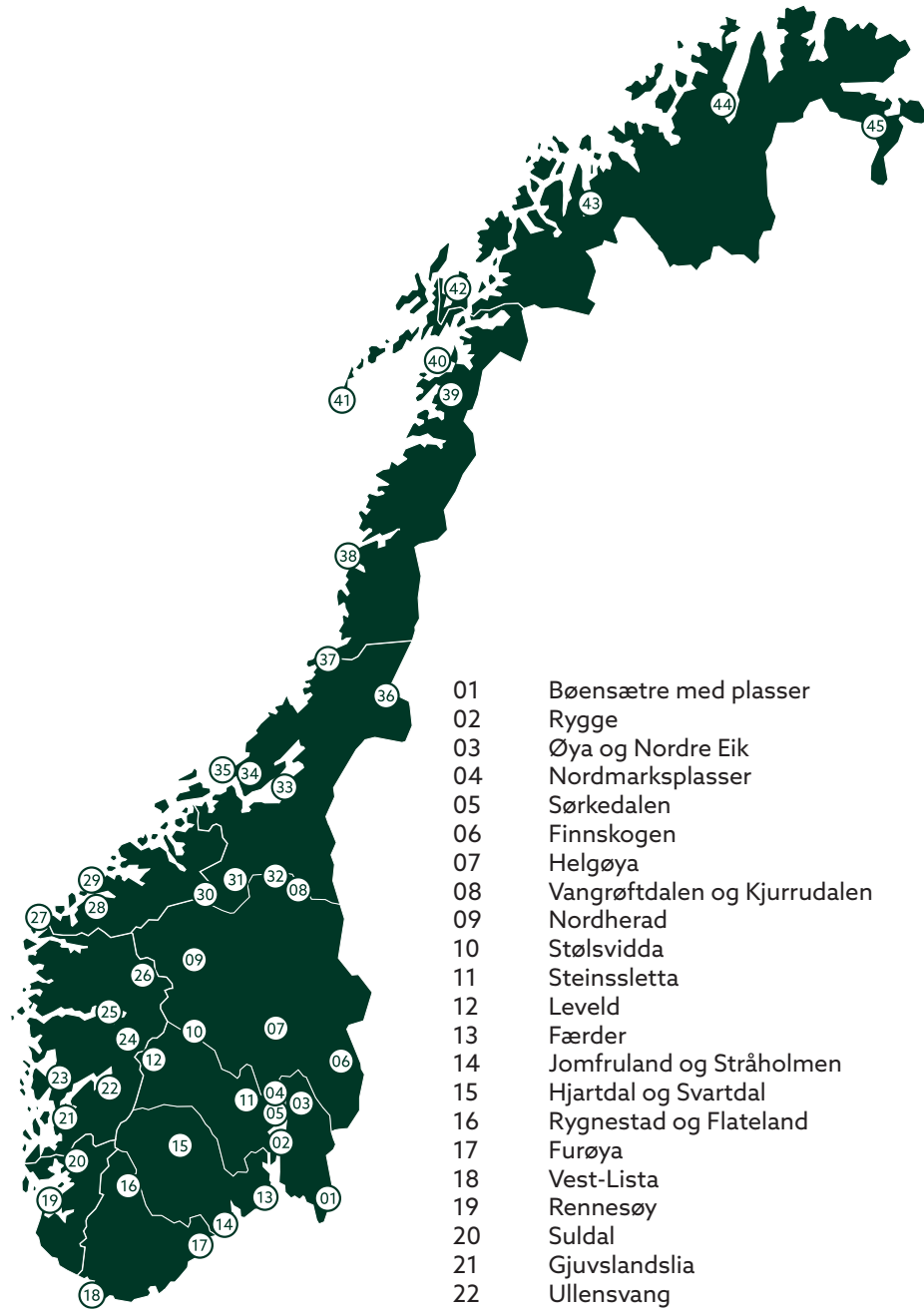

Natur, kulturarv og levebrød

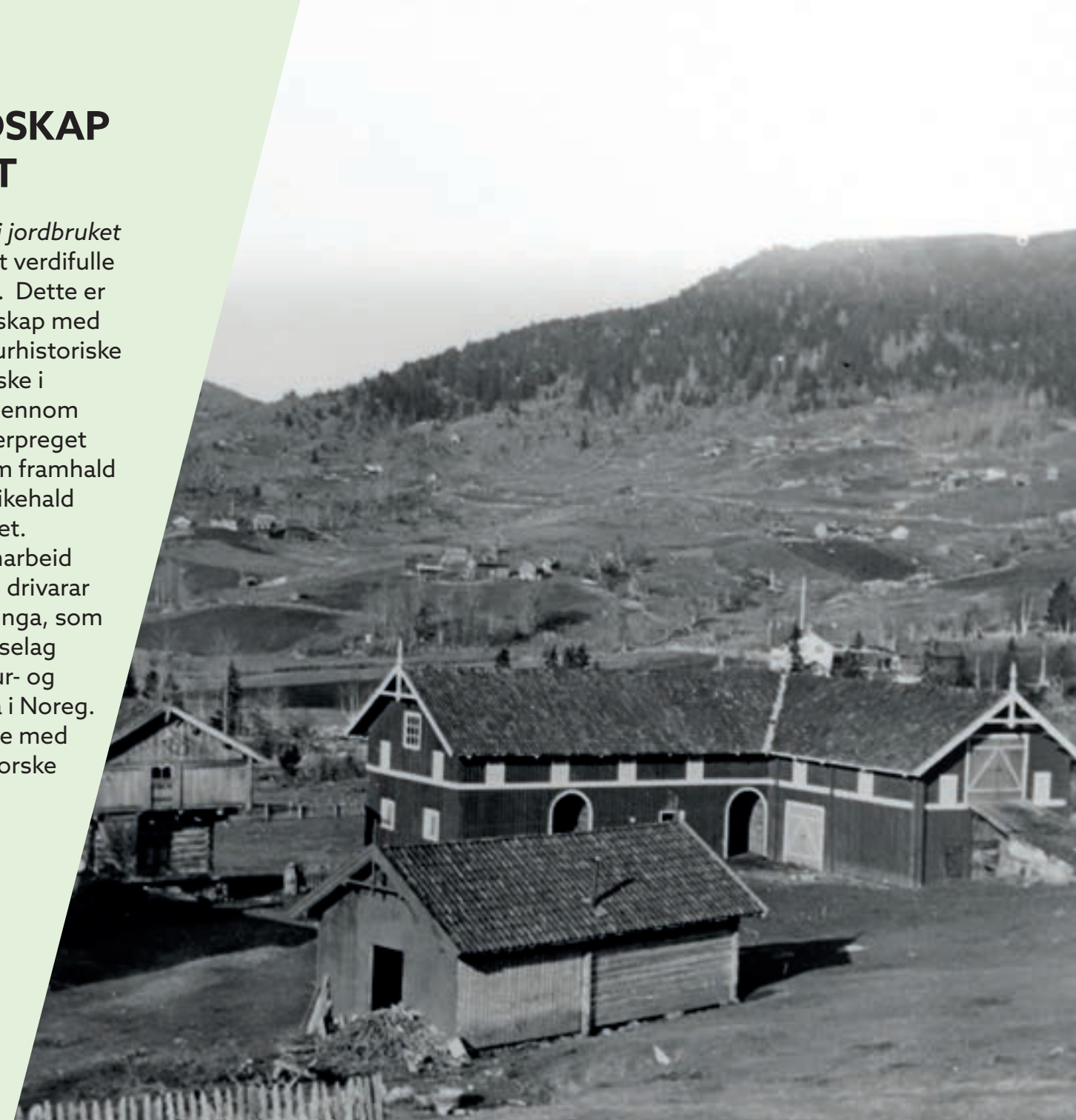

01	Bøensætre med plasser	24	Lærdal
02	Rygge	25	Grinde og Engjasete
03	Øya og Nordre Eik	26	Ormelid
04	Nordmarksplasser	27	Stadlandet
05	Sørkedalen	28	Hjørundfjorden og Norangsdalen
06	Finnskogen	29	Alnes
07	Helgøya	30	Fjellgardane i Sunndal
08	Vangrøftdalen og Kjurrudalen	31	Klevgardan
09	Nordherad	32	Seterdalene i Budalen
10	Stølsvidda	33	Frostating
11	Steinssletta	34	Austrått
12	Leveld	35	Tarva
13	Færder	36	Kvelia
14	Jomfruland og Stråholmen	37	Leka
15	Hjartdal og Svartdal	38	Blomsøy-Hestøy og Skålvær
16	Rygnestad og Flateland	39	Engan-Ørnes og Kjelvik
17	Furøya	40	Engeløya
18	Vest-Lista	41	Røst
19	Rennesøy	42	Skallan – Rå
20	Suldal	43	Skårfvåggi/Skardalen
21	Gjuvslandslia	44	Goarahat og Sandvikhalvøya
22	Ullensvang	45	Sää´msijdd/Skoltebyen/Kolttakylä
23	Havrå		

UTVALDE KULTURLANDSKAP I JORDBRUKET

Utvalde kulturlandskap i jordbruket er ei samling av dei mest verdifulle kulturlandskapa i Noreg. Dette er særeigne jordbrukslandskap med store biologiske og kulturhistoriske verdiar, skapt av menneske i samspel med naturen gjennom mange generasjonar. Særpreget blir teke vare på gjennom framhald av drift, skjøtsel og vedlikehald i områda over heile landet. Arbeidet er tufta på samarbeid mellom grunneigarar og drivarar og styresmaktene. Satsinga, som starta i 2009, er eit spleiselag mellom landbruks-, natur- og kulturminneforvaltninga i Noreg. I 2020 vil 45 område vere med og vise mangfaldet av norske jordbrukslandskap.

Bøensætre med plasser

Bøensætre er den største og best bevarte husmannsplassen i Østfold, og gir sammen med flere andre plasser et levende bilde av et typisk plassamfunn i skogsbygdene nær svenskegrensen fra tiden 1850-1950. Her er velholdte bygninger, hustuffer, rester av steingjerder, skigarder og gamle stier. Gammel kulturmark som slåttenger og beiter holdes i hevd og det artsrike plantelivet omfatter blant annet bakkesøte, solblom, vanlig marinøkkel og stavklokke. Mye av landskapet beites og holdes åpent av storfe og sau. Bøensætre er åpen for besøk og overnatting og driver utstrakt kurs- og formidlingsvirksomhet knyttet til historie, mat, gamle driftsmåter og andre opplevelser.

---

01 Aremark kommune, Viken

Foto: Oskar Puschmann

Øya og Nordre Eik

Ravinelandskapet i Øya-Nordre Eik er sjeldent godt bevart, og er det største sammenhengende ravineområde i Nord-Europa. Ravinedalene er åpne, terrasserte beitebakker, omkranset av frodig blandingsskog. De er typiske for de opprinnelige leirjordsområdene på Romerike. Det meste av ravine-terrenget på Romerike ble planert på 60-70-tallet, men i dette området ble bare en mindre andel planert. På det flate platået over ravinene, "Øya", ligger gårdene med åkerland slik de har ligget i 1000 år. Det er aktivt husdyrhold med beitebruk på flere. Med hovedbruk og tidligere plasser har området gårdshus av ulike typer og aldre, blant annet lafta tømmerlåver som nå er sjeldne. Her er gamle veifar og andre kulturminner. Vekslingen mellom tun, åker, beitebakker og skog skaper et variert landskap.

---

03 Nannestad kommune, Viken

Rygge

Herregården Værne kloster, med bygninger, hageanlegg, jordbruksområder og skog utgjør kjernen i Rygge utvalgte kulturlandskap. I landskapet som helhet produseres i dag korn, gras, melk, poteter, frukt, grønt og ferdigplen. Steinalderboplasser, mange steingjerder og gamle storgårder vitner om lang tids bosetning, og ruinene etter Johannitterklosteret fra 1100-tallet, Rygge middelalderkirke og dagens pilegrimsled forteller om stedet som tidligere religiøst senter. Området har også et særlig rikt artsmangfold og stor naturvariasjon av dammer og bekkeløp, bløtbunnsområder, åkerholmer og beitemarker, alléer og store frittstående eiketrær, rike løvskoger og andre naturtyper. Plantearten rød kammarimjelle har ett av meget få voksesteder i landet innenfor Klosteralléen biotopvernområde.

---

02 Moss kommune, Viken

Foto: Kjetil Palmquist

Nordmarksplasser

Plassene Blankvannsbråten, Finnerud, Slagteren og Svartorseter framstår som åpne og særpregete «lommer» i den store granskogen i Nordmarka. De er tidligere setrer og plasser tilknyttet storgårdene i Aker, nå Oslo, med sammenhengende drift fra 1600-tallet. Her ligger godt bevarte bygningsmiljøer, rydningsrøyser og steingjerder i nært samspill med kupert innmark, gamle åkerlapper, urterike blomsterenger og hagemarksprega skogspartier. Engene har sjeldne planter som dragehode, enghaukeskjegg, solblom, knollmjørdurt. Det er mange hytter i området, de fleste fra perioden 1900-1920. Hyttene til de gamle Kristianskiklubbene er viktige i skisportens og friluftslivets historie. Området har stor betydning for det tradisjonelle marka-friluftslivet i Oslo, med mange merka stier og løyper.

---

04 Oslo kommune, Oslo

Foto: Anders Håan

Sørkedalen

Steinalderboplasser, fangstgroper, dyrkingsspor, rydningsrøyser, tufter og gravhauger forteller at Sørkedalen har vært befolket sammenhengende gjennom forhistorisk tid fra eldre steinalder til middelalder. Jordbruket her har en historie tilbake til yngre steinalder. I dag preges landskapet av de mange gamle gårdstunene og et jordbruk basert på korn, gras og husdyrhold, særlig hestehold. Mange av gårdene er tidligere husmanns- og leilendingsplasser under Bogstad gård. Herregården har en lang historie som krongods, som sentrum for Nordmarkgodset og som politisk samlingspunkt omkring 1814, med innflytelsesrike eiere gjennom historien. Gårds- og parkanlegget er fredet og drives som museum. Naturen i Sørkedalen er rik og variert, med særlig viktige områder for artsmangfold knyttet til våtmarker, skog, kantvegetasjon langs Sørkedalselva og slåtte- og beitemarker på gårdsbrukene oppover dalen.

---

05 Oslo kommune, Oslo

Helgøya

Norges største innlandsøy ved Mjøsa er et gammelt og grøderikt kulturlandskap. De eldste gårdene på Helgøya ble ryddet i eldre jernalder, og kulturspor fra ulike epoker fram til i dag finnes her. Rikt jordsmonn har gitt velstående gårder med store, flotte gårdsbygninger, sammen med husmannsplasser som vitner om mindre kår. Dette jordsmonnet gir også et stort naturmangfold, med flere verneområder og artsrike naturtyper som grunnlendt kalkmark, kalkfuruskog, tørrenger og rik edelløvsog, naturbeite- og hagemark. Landbruksproduksjonen er allsidig, basert på korn og gras, småfe, storfe og fjørfe, grønnsaker, frukt og bær og honning. Gjennom sammenslutningen Midt i Mjøsa BA tilbyr lokale aktører produkter og opplevelser knyttet til kulturlandskapet, og synliggjør området som ei attraktiv bygd for besøkende, næringsliv og de som bor her.

---

07 Ringsaker kommune, Innlandet

Finnskogen

Grenseområdet i nordre Värmland og østre Hedmark kalles for Finnskogen etter finske innvandrere. Skogfinnene bosatte seg på små torp her på 1500- og 1600-tallet og drev svedjebruk ved å dyrke rug på brent granskogsmark. Senere tok ordinær jordbruksdrift med slått, husdyrbeite og åkerbruk, kombinert med skogsarbeid, over som levebrød. De mest artsrike naturtypene finnes ved torpene, som ligger spredt i skogslandskapet. Finnskogen har en rik immateriell kulturarv i skogfinsk språk, person- og stedsnavn, folketro og tradisjoner knyttet til drift og håndverk. Det utvalgte kulturlandskapet på Finnskogen omfatter områdene Gravberget, Possåsen, Furuberget, Hytjanstorpet, Jammerdal og Abborhøgda. Jorda drives nå av noen få gardbrukere, men mange er grunneiere her. Abborhøgda er fredet og eies i dag av Fortidsminneforeningen.

---

06 Våler, Åsnes, Grue og Kongsvinger kommuner, Innlandet

Foto: Birger Nesholen

Vangrøftdalen og Kjurrudalen

I seterdalene innenfor Dalsbygda er det fortsatt aktiv seterdrift med mjølkeproduksjon på ca. 30 av omkring 130 setrer, med dyr på utmarksbeite i hele området. Fra gammelt av hadde hver gard flere setre, og det var vekselbruk av seterdalene. Seterdalene var inndelt i en mengde slåtter, med slåttebuer og løer. Graset ble fraktet hjem til vinterfôr på gården. Flere slåttearealer blir fortsatt holdt i hevd med slått på gammelt vis. I dag er det fortsatt aktivt landbruk og seterdrift med innmarksarealer til slått og beite og bruk av utmarksbeite til kyr, sauer hest og geit. Området har nesten 400 plantearter, blant annet dvergsmelle, gulmjelt, fjelltettegras og handmarinøkkel. Området har et stort antall verneverdige bygninger og den tradisjonelle byggeskikken er godt ivaretatt.

---

08 Os kommune, Innlandet

Foto: Yngve Rekdal

Foto: Ragnhild Hoel

Nordherad

Nordherad er eit aktivt jordbruksområde i eit bratt, sørvendt og ope mosaikklandskap ved Vågåvatnet. Skålgroper og andre kulturminne fortel om busetting i bronsealderen. Dei fyrste spor av jordbruk er frå ca. 200 e. Kr. Om lag 30 jordbruksføretak, dei fleste med beitande husdyr, driv all jorda. Ovanfor grenda ligg to setergrender. Store, lafta bygningar dominerer landskapsbildet, og her er mange godt bevarte, mindre uthus. Nordherad har Noregs tettaste samling av freda landbruksbygningar, 38 hus fordelt på seks gardstun. Her er òg gamle vatningssystem og andre kulturminne. Tørt klima og kalkrik berggrunn gir ein artsrik «steppevegetasjon». Området har internasjonal status i biologisk samanheng, særleg knytt til ugjødsla beitemark. 70 raudlistearter er registrerte. Innanfor området ligg to naturreservat med kalkfuruskog og gamal kulturmark.

---

09 Vågå kommune, Innlandet

Foto: Jørn Jensen

Steinssletta

Steinssletta representerer flatbygdenes jordbrukslandskap. Store deler av det fruktbare området er fulldyrka areal med korn, oljevekster, frø, poteter og grønnsaker, samt noe husdyrhold. Her har vært kontinuerlig jordbruksdrift i mer enn 4000 år. De kulturhistoriske verdiene er dels knyttet til overordna eiendomsstruktur, dels til enkeltelementer. Blant en rekke gravhauger fra jernalderen er Halvdanshaugen på Stein, som hører til storhaugene i Skandinavia. På samme gård er kirkeruin fra 1200-tallet. Området har mange gårdstun med verneverdige bygninger. Biologiske verdier er knyttet til små tørrbakker, tidligere beiter, veikanter og områdene i og rundt fangdammene, som fanger opp avrenning fra jordene.

---

11 Hole og Ringerike kommuner, Viken

Stølsvidda

Valdres er regionen i Noreg som har og har hatt mest stølsdrift, ei driftsform som går attende til seinmiddelalderen. Stølsvidda er framleis eitt av områda med størst konsentrasjon av stølår i drift i Noreg, om lag 50 stølår i 2018. Stølane ligg samla i «stølslag», med bygningsmiljø prega av både eldre og nyare driftsmåtar. Mjølkeproduksjonen er mye basert på utmarksbeite, noko som gjer at store delar av landskapet under den naturlege skoggrensa er opne vidder. Mosaikken av stølsvoller, beitepåvirka utmark og store, opne myrkompleks gjer området viktig for naturmangfaldet, mellom anna for mange ande- og vadefuglar og vegetasjonstypar. Området er eit populært turistmål, og fleire driv stølsturisme der ein formidlar driftsmåte og produksjonsform.

---

10 Nord-Aurdal og Vestre Slidre kommuner, Innlandet

Foto: Kari Stensgaard

Leveld

I fjellbygda Leveld er landskapet særprega av teigdelt innmark, mange steingjerde og rydningsrøyser. Smale teigar av beitemark går frå dalbotnen opp til heimstølane, i 700 – 950 meters høgde over havet. Mange aktive gardsbruk i ei lita bygd produserer mjølk og kjøt av storfe, sau og geit basert på grasproduksjon og beite på store inn- og utmarksareal. Gardstuna, med mange verneverdige bygningar, ligg på rad og rekkje langs bygdevegen oppe i dalsida. Det varierte landskapet og ulik teigbruk har gjeve ein rik og mangfaldig vegetasjon. Her finst rike myrsig og gammel beitemark, og på dei kalkfattige tørrengene veks det både fjellplanter og meir sørlege arter som flekkgrisøre, dunkjempe, hårsveve, tjæreblom, fjellbakkestjerne, fjelltimotei og fjellmarikåpe. Området har høg botanisk verdi og ei særmerkt blanding av sørlege artar og fjellplanter.

---

12 Ål kommune, Viken

Foto: Jørn Jensen

Foto: Oskar Puschmann

Færder

Skjærgården øst for Nøtterøy og Tjøme har gjennom historien vært utnyttet til dyrking, slått, beite, jakt og fangst. De eldste kjente kulturminnene er gravrøyser fra bronsealder. I tillegg har fiske, sjøfart, skipsbygging, losvesen, fyrvesen, steinindustri og militær aktivitet satt preg på området i nyere tid. Mange kulturminner har tilknytning til kombinasjon av landbruk og skipsfart. I dag er det gårdsdrift på tre av øyene, men mange har spor etter tidligere bruk og husdyr beiter på 20 øyer. Området har et svært rikt naturmangfold med verdifulle naturtyper og mange rødlistede arter. Øyene ligger nært tett befolkede områder og er flittig benyttet til friluftsliv og rekreasjon. Området sammenfaller i stor grad med Færder nasjonalpark, og forvaltes i nært samarbeid med nasjonalparken.

---

13 Færder kommune, Vestfold og Telemark

Foto: Ingvill Garnås

Hjartdal og Svartdal

Området er prega av ein mosaikk av ulike typar bruk, i dalbotnen, dalsidene og i baklier og trongare sidedalar. Her er eit stort artsmangfald, særleg knytt til slåtteenger og store areal med haustingsskog og naturbeitemark, mellom anna landets største bestandar av søstermarihand. Fleire gravfelt vitnar om busetting i jernalder. I aktive landbruksområde finn ein ei stor mengde freda og verneverdige bygg i heilskaplege bygningsmiljø. Slått og lauving er halde i hevd i ubrotten tradisjon og formidla saman med andre tradisjonar. Om lag 50 landbruksføretak i Hjartdal og Svartdal produserer mjølk og kjøtt frå til saman 3000 storfe og småfe, mellom dei den bevaringsverdige Telemarkskua. Her er lokal næringsaktivitet med produkt, overnatting og formidling basert på naturressursane, verdiane og historia.

---

15 Hjartdal og Seljord kommuner, Vestfold og Telemark

Jomfruland og Stråholmen

De to øyene i Telemarksskjærgården, ytterst mot Skagerrak, er en del av det store raet, med et rikt plante- og dyreliv på land, i strandsonen og i sjøen. De eldste spor etter mennesker er ca. 4000 år gamle. Fast bosetning, basert på sjøfart, losvirksomhet, fiske og jordbruk, kom seinere. Særpregete kulturminner er klyngetunet på Stråholmen, gårdstunene på Jomfruland og fyrene, samt tangplasser, veisystem og steingjerder. Her er artsrik skogbeitemark og strandenger. Jordbruket på Jomfruland har gått fra sjølberging via spesialisering og eksport av grønnsaker og tanggjødsel til mekanisering med mer ensrettet produksjon av mjølk og kjøtt. På Stråholmen er gjengrodde arealer ryddet og tatt i bruk som beitemark for villsau. Deler av området inngår i Jomfruland nasjonalpark.

---

14 Kragerø kommune, Vestfold og Telemark

Foto: Telemarksavisa

Rygnestad og Flateland

Dei sørvende dalgrendene Rygnestad og Flateland er typiske for bruksstrukturen i Setesdal. Bruka er av ulik storleik og karakter, frå husmannsplassen Slengen til større bruk. I tillegg til det freda Rygnestadtunet er her mange gode døme på tun og bygningstypar i tradisjonell byggeskikk, samt andre kulturminne som steingardar, bakkemurar og rydningsrøyser. Kolgroper og eit stort gravfelt på Flateland vitnar om lang tids busetjing i området. Her er godt bevarte naturbeite, slåttenger, hagemark og gamal lauvskog. Fire aktive brukarar driv areala i grendene, ein av dei bur i området. Tidlegare var det mjølkekyr her, no er det berre sau og hest. Bygningar og innmark på Rygnestadtunet vert forvalta av Setesdalsmuseet.

---

16 Valle kommune, Agder

Foto: Ellen Svalheim

Furøya

Furøya var i nær 200 år landsted for en skipsrederfamilie fra Tvedestrand. Området er et intakt og variert øylandskap med bebyggelse og historie knyttet til skipsrederkulturen på Sørlandet på 17- og 1800-tallet. Bygningene avspeiler sosiale skiller. I tillegg er her ulike kulturminner som steingjerder og steinbrønner. Det finnes hagemark, slåtteeenger og artsrike strandenger og andre verdifulle naturtyper på Furøya og Hestøya. Tradisjonell drift opphørte i 1972, men de siste tiårene er drifta gjenopptatt, med rydding, slått og beiting. Store deler av Furøya samt Hestøya er i dag et statlig sikra friluftsområde. Begge øyene med bygninger er også fredet i medhold av kulturminneloven.

---

17 Tvedestrand kommune, Agder

Foto: Øivind Berg

Rennesøy

Dei tre delområda, Hodne – Sel, Helland – Bø og Austbøheia, har kystlynghei i høgda. I bratte hellingar mot kystlinja er det tørrbakkar, eng og lauvtrellundar med svært høgt artsmangfald – eit resultat av langvarig drift, godt jordsmonn og klima. Ein finn 480 planteartar her, mange truga og sjeldne, og fem som ikkje finst andre stader i Noreg. Områda har ei bruks- og busettingshistorie på omlag 6000 år, mellom dei eldste i landet. Denne finn ein att i gravhaugar, piggsteingardar, steingardar, gamle ferdelsårer, nausttufter og torvhus. Kystlyngheiområda, resultat av brenning og beitedyr gjennom generasjonar, vert haldne i hevd. Områda ligg lett tilgjengeleg for friluftsopplevingar og dei merka turstiane i områda er mykje brukt av turgåarar.

---

19 Stavanger kommune, Rogaland

Foto: Audun Steinnes

Vest-Lista

Vest-Lista ligger ytterst mot havet og byr på et særegent og unikt landskap. Området er et av Norges eldste jordbrukslandskap med spor etter menneskers aktivitet i over 6000 år. Her er helleristninger og skålgroper fra bronsealderen, gravhauger, sammenbygde langhus og klyngetun, krigsminner og utallige steingarder og rydningsrøyser. Aktiv landbruksdrift og driftige bønder holder landskapet i god hevd. Den ytterste sonen inngår i Listastrendene landskapsvernområde. Her finnes et stort artsmangfold med sjeldne og trua naturtyper og rødlistearter og et svært rikt fugleliv. Kulturavhengig artsmangfold finnes særlig i naturbeitemarka på Penne og i kystlyngheia på Jølleheia. Et nettverk av merkede turstier og sykkelveier, Lista museum på Nordberg Fort, Lista fyr og Besøkscenter Våtmark Lista legger til rette for gode opplevelser for besøkende.

---

18 Farsund kommune, Agder

Foto: Oskar Puschmann

Suldal

Det utvalde kulturlandskapet i Suldal rommar grendene Hamrabø, Klungtveit og Mogleiv. Godt bevarte eldre tun og bygningar i liene opp frå Suldalsvatnet, med stølar på heiene ovanfor, viser oss heilandskapet og fjellgardsmiljøa på Vestlandet. Drifta på Hamrabø er allsidig og dels svært ekstensiv med mjølkeproduksjon, sau, purker og smågris, ilag med småkraftverk og turisme. På Klungtveit og Mogleiv er store område nytta til sauebeite. Bratte bakkar er kultivert med murar, veiter, steingardar, stiar, trapper og rydningsrøyser gjennom lang tid. Slåande i dette landskapet er dei mangfaldige naturbeitene, hagemarkene, slåtteeengene og haustingsskogen som vert skjøtta etter tradisjonen. Dei fleire tusen haustingstrea – kydlestuvar - er særleg fulle av liv. Området byr på pilegrimsvandringar og gardsturisme, nasjonal turistveg Ryfylke og turstiar inn til Suldalsheiane.

---

20 Suldal kommune, Rogaland

Foto: Jarle Lunde

Gjuvslandslia

Gjuvslandslia høyrer til garden Gjuvsland på Varaldsøy og omfattar sju teigar i ei bratt li ned mot Hardangerfjorden. I tillegg til slått og beiting har det vore hausta lauv til fôr, teke ut hassel til tønneband, hausta nøtter, plommer, barlind og kristtorn. Her er edellauvskog med rikt innslag av kalkkrevjande artar. Størstedelen av området er landskapsvernområde med plantelivsfreding for treslaga barlind og kristtorn. Delar av lia var nokre år prega av gjengroing, men har no i aukande grad velstelt og artsrik slåttemark. Området har ei sag som har vore vassdriven og tredemningar etter sagbruksdrifta. Stien gjennom teigane går delvis på bakkemurar og på fleire av teigane står det utlør og naust som er knytt til den tradisjonelle drifta.

---

21 Kvinnherad kommune, Vestland

Havrå

Det sørvende klyngetunet på Havrå ligg i eit komplett jordbrukslandskap frå fjøre til li. Staden vart i 1998 det første freda kulturmiljøet i Noreg, og er eit eineståande fjordgardsanlegg, der teigdeling, bygningar, fegater, veiter og vegar enno finst i opphaveleg form. Dyrkinga på Havrå tok til i slutten av steinalderen, og her er også spor frå bronsealder og bevarte tufter etter audegardsanlegg. Landskapet er ein mosaikk av verdifull slåtte- og beitemark, beiteskog, gamle tre og haustingsskogar. Dei 30 husa i klyngetunet høyrer til åtte bruk, der nokre enno driv husdyrhald og åkerbruk. Museumsenteret i Hordaland eig tre av bruka, og vidarefører tradisjonelle driftsformer og arbeidsteknikkar med stadeigen reiskapskultur. Havrå er kjelde til kunnskap om landbruk og levekår i det førindustrielle Noreg.

---

23 Osterøy kommune, Vestland

Ullensvang

Hundreår med fruktdyrking set tydeleg merke på landskapet i «den nasjonale frukthagen» Ullensvang i Hardanger. Dei milde fruktbygdene står i sterk kontrast til det dramatiske landskapet rundt. Frukttre av mange ulike sortar og klonar gjer dei eldste frukthagane særleg verdifulle som samlingar for genetiske planteressursar. Her er også gode tilhøve for ville artar av sopp, lav, mose, insekt og fuglar. Den første dyrkinga tok til i slutten av steinalderen, og i mengda av forhistoriske kulturminne er det særleg alle bergkunstlokalitetane som framhevar tidsdjupna i kulturlandskapet. Fruktdyrkinga skjer no etter moderne metodar, med mykje aktivitet og mange folk i arbeid. Strandstaden Lofthus, klyngetunet på Aga og ferdsselsvegane til fjellet er framståande kulturminne i nasjonal samanheng.

---

22 Ullensvang kommune, Vestland

Foto: Niels Johansen, Hotel Ullensvang

Lærdal

Lærdal ligg inst i Sognefjorden og har til alle tider vore knutepunkt og ferdsselsåre mellom Aust- og Vestlandet, både over Filefjell og Hemsedal. Ferdssels historie og jordbruksdrift frå yngre steinalder og bronsealder til notid pregar dette landskapet. Dalføret har godt lokalklima med lett driven sandjord, og gode utmarksbeite. Det intensive, men allsidige landbruket spenner frå åker- og hagebruk til husdyrhald, og har dei seinare åra hatt hovudvekt på frukt og bær. Laksefiske i Lærdalselvi er òg ei tradisjonsrik næring. Gamle vegsystem, vatningsveitene og Borgund stavkyrkje, er historiske landemerke i dalføret. Her finst også gamle slåttemarker, naturbeitemarker, hagemarker, haustingsskog og vegkantar med eit stort artsmangfald, mellom anna sjeldne artar av lav, sopp og insekt. Lærdalen er ekskursjonsområde for ulike studiestader og fagmiljø.

---

24 Lærdal kommune, Vestland

Foto: Leif Hauge

Foto: Fylkesmannen i Hordaland

Foto: Ingeborg Magerøy

Foto: Leif Hauge

Grinde og Engjasete

Dei typiske fjordgardane her har vore basert på alt frå fiske i fjorden til utmarkshausting i fjellet, men området er først og fremst prega av ein lang og ubrotten tradisjon knytt til lauving. Her er hagemarkar med bjørk eller ask, lauvenger med ask, alm, bjørk eller selje og haustingsskogar med alm eller ask. På trea finn ein interessante artssamfunn av sopp, lav og mose. Lauvsankinga går tilbake til yngre steinalder. Gravrøyser fortel om landbruksaktivitet sidan eldre bronsealder, og truleg fast busetnad kring 500 år f.Kr. Her er verdifulle bygningsmiljø frå 1800-talet. Området er rikt på steingardar, bakkemurar, rydningsrøyser og gamle vegfår. Dei gamle kulturmarkene og kulturminna ligg i ein mosaikk med meir moderne produksjonsareal for frukt, eng og beite.

---

25 Sogndal kommune, Vestland

Foto: Leif Hauge

Stadlandet

Stadlandet liknar vesterhavsoyane – med fjellplatå med bratte klipper mot havet, knallgrøne lågland, heiar og myrar. Her er mange artsrike slåttemarkar og naturbeitemarkar og store område med kystlynghei. Gravfunn fortel om gardsdrift sidan eldre jernalder. Hoddevik ligg i ein flat dalbotn med gardsbruk og nausttrekkje, omgjeven av dalsider med steingardar, fegater og gardsfjøs. På Indre Fure er eit klyngjetun og på Ytre Fure ligg gardane på ei hylle ut mot havet. På Drage ligg gardane på den slake strandflata med dyrkingsjord, omkransa av lier med beitemark og kystlynghei. Årdal, Skårbø og Liset utgjer kvar for seg heilscapelege landskap mellom hav og fjell. Her er mange beiteterrassar, tufter og gamle bygningar. Stadlandet er eit kjerneområde for kjøtproduksjon med den truga husdyrrasen kystgeit.

---

27 Stad kommune, Vestland

Ormelid

Høgdegarden Ormelid ligg på ei solrik dalhille 450 meter over havet inst i Sogn. Første kjende dyrkingsspor er over 4000 år gamle. Den eldgamle ferdavegen mellom Sogn og Gudbrandsdalen går forbi Ormelid, og to stølar frå vikingtid og mellomalder er eldste kjende fleirstølsbruk i Noreg. Gardsdrifta baserte seg på omfattande hausting i utmarka. Husdyrhald gav gjødsel til åkrane og slåttengene. Gardsfolket her dreiv slik til 1990-talet, og heldt i hevd bygningar, beitemarker, slått- og lauvenger, haustingsskog og styvingstre av nasjonal verdi. I 2011 vart bygningane og noko innmark og utmark freda som kulturmiljø. Stiftinga Ormelid gard eig og forvaltar no Ormelid gjennom skjøtsel av eng, utmark og bygningsmiljø og fører såleis vidare ei 4000 år gammal vestnorsk jordbrukshistorie.

---

26 Luster kommune, Vestland

Foto: Leif Hauge

Hjørundfjorden og Norangsdalen

Hjørundfjorden og Norangsdalen er representativt for fjord- og dallandskapa på Sunnmøre, der mykje av historia er knytt til naturen og naturkreftene. Marginale jordressursar ved fjorden og i dalar, utmarksressursar og fjordfiske har gjeve grunnlag for busetnad. Mange av dei gamle bruka ligg brattlendt til, nokre veglause og fråflytta. I området finst dyrkingsspor, ferdselsårer og gards- og seterbygningar frå tidlegare tider. Bruk av utmarka til beite og hausting har resultert i kulturmarkar med høgt artsmangfald, og området har fleire naturreservat. Busetnaden er i dag konsentrert i bygder i dei nedre delane av dalføra, og her er jordbruket modernisert med mjølkeproduksjon på ku og geit, og kjøtproduksjon på storfe og sau.

---

28 Ørsta og Volda kommuner, Møre og Romsdal

Foto: Per Urke

Foto: Krister Haddal

Alnes

Alnes på Godøya er eit typisk fiskarbondelandskap på nordvestlandet. Området representerer kystsamfunna som har levd av kombinasjonen jordbruk, fiske og fangst her heilt frå like etter istida. Busetnaden ligg på strandflata langs sjøen, jordbruksarealet i karakteristisk teigblanding bakanfor og beitemarkene i lia opp mot fjellet. Fiskeværet i klynge ligg ute på ytste neset, og fleire bygningar er verneverdige. Alnes fyrstasjon er vedtaksfreda, og her vart det opna eit opplevingsssenter i 2016. I dag er det sauedrift og grasproduksjon på sjølve Alneset. Den store naturbeitemarka i Alneslia er ei av dei viktigaste på ytterkysten i Møre og Romsdal, og kystlynghei oppe på fjellet, sanddyner, nordvendte kystberg og blokkmark er andre viktige naturtypeområde.

---

29 Giske kommune, Møre og Romsdal

Foto: Arnvid Sæther

Klevgardan

I dalsida vest i fjellbygda Oppdal ligger Klevgardan, med tradisjonelle gardsbygninger, husmannsplasser og setre. Flere hus er tilpasset den brattlendte og stedvis rasutsatte lia. Landbruksdrifta er basert på sau og storfe, delvis økologisk og med den tradisjonelle kurasen sidet trønderfe. Folka her viderefører viktig kunnskap om de gamle driftsmåtene sammen med moderne drift på ulike teiger. Slik opprettholdes både naturbeitemarkene og slåttemarkene, som er blant de aller viktigste i Trøndelag. Kalkrike bergarter og varmt og tørt lokalklima i sørhellingene gir et stort artsmangfold, særlig knyttet til tørrbakkeflora og blomsterelskende insekter. Den gamle kløvstien mellom Trøndelag og Nordmøre kan følges flere steder. Rideveien gikk gjennom tunet på øver Sliper. Sagnet sier at hestene til Olav den Hellige drakk av brønnen her.

---

31 Oppdal kommune, Trøndelag

Fjellgardane i Sunndal

Landskapet ved Grøvuassdraget er dramatisk, med stupbratte lier, fossar, djupe juv og elvegjel. Bak breie fjelldalar ligg fjellviddene med høge toppar. Fjellgardane har innmark opp til 800 meter over havet, og dei fem aktive bruka driv med sau, geit og storfe. Her er kalkrike og svært artsrike seterdalar med slåttemarkar, naturbeitemarker og beiteskog. Fangstgraver, gamle hustuffer og gravrøyser vitnar om bruk av området sidan steinalderen. Gardane og setrene har gamle, velhaldne bygningar av høg verdi. Ei seter er framleis i drift med mjølkekyr og produksjon av smør og ost. Delar av området er Åmotan-Grøvuudalen landskapsvernområde, som grenser til Dovrefjell-Sunndalsfjella nasjonalpark.

---

30 Sunndal kommune, Møre og Romsdal

Foto: Oskar Puschmann

Seterdalene i Budalen

I seterdalene i Budal finnes spor etter årtusenens bruk, i form av steinalderboplasser, fangstanlegg, jernvinneanlegg, kullmiler, høyløer, seteranlegg, beiteområder og slåtteområder med stort mangfold av plantearter. Setringen har vært drevet siden 1600-tallet og 12 brukere driver fortsatt seterdrift med melkeproduksjon. 40 andre brukere har sau og storfe, med ungdyr og kalver, på beite i utmarka. Mange av seterbygningene er fra 1700-tallet. Området er artsrikt og flere sjeldne plantearter viser hvor de gamle slått- og beitemarkene lå. Tradisjonen med utmarksslått har levd lenge i Budal, og holdes i hevd i noen områder. Andre tidligere slåtteområder brukes i dag som beite. Storbekkøya museumsseter formidler lokal seterkultur og historie. Pilegrimsleden går gjennom området.

---

32 Midtre Gauldal kommune, Trøndelag

Foto: Oskar Puschmann

Frostating

Frostahalvøya midt i Trondheimsfjorden kalles «Trondheims kjøkkenhage». I disse frodige lavlandsbygdene dyrkes et stort utvalg av potet, grønnsaker, bær og urter. Grønnsakdyrkingen, sammen med korn- og noe grasproduksjon, omkranser spredt gårdsbebyggelse med trønderske firkanttun. Helleristninger fra steinalder og bronsealder viser at folk har bodd og drevet jord- og husdyrbruk her i lang tid. Et rikt biomangfold finnes i fjærekantene, i strandenger og på strandberg, i skoger og dammer. Frostatinget og Frostatingsloven, landets eldste tingsted og landets eldste lovverk, setter området i en historisk særstilling i Norge. Historien synes i landskapet ved Tinghaugen og Logtun kirke fra middelalderen. Frostastien kultur- og opplevelsessti gir innblikk i områdets kultur, historie, biologi og jordbruk. Flere gårdsbaserte reiselivsbedrifter samarbeider om tilbud til besøkende.

---

33 Frosta kommune, Trøndelag

Tarva

Øygruppa Tarva består av mer enn 300 øyer og holmer. Kystlyngheiene har blitt brukt kontinuerlig som helårsbeite i et tidsspenn på opptil 4000 år. I dag beiter over 700 sau på øygruppa. Storfe går også ute hele året, med tilleggsføring gjennom vinteren. Lyngheiene ble regelmessig brent fram til 1950-tallet. Denne skjøtselen er gjenopptatt fra 1990-tallet for å restaurere lyngbeitene. Den rike floraen teller over 200 arter, blant dem regionalt sjeldne som trefingerurt, hjertegras, bittersøte, bleiksøte og kystbergknapp. Verdifulle arkeologiske kulturminner og krigsminner fra 2. verdenskrig preger også landskapet. Bygninger, bunkerser og kanonstillinger forteller om stor aktivitet i nær fortid. Folketallet har sunket fra 130 i 1960 til 14 idag. Alle bor nå på Husøya. Gårdsdrifta videreføres av tre husdyrbrukere.

---

35 Ørland kommune, Trøndelag

Foto: Kari Kolle

Foto: Ragnhild Hoel

Austrått

De eldste sporene av jordbruksdrift i Ytre Fosen, en bygdeborg fra folkevandringstiden og gravminner fra bronsealder og jernalder, vitner om at Austrått er et gammelt jordbrukslandskap. Som sete for sentrale personer i norsk historie siden 1000-tallet er Austrått en av de eldste herregårdene i Norge, og renessanseborgen et av Norges mest markante byggverk fra føydalsamfunnet. Rundt ligger tradisjonelle gårdmiljøer fra tiden etter hovedgården ble oppstykket utover 1800-tallet. Landbruksarealene er i drift med produksjon av melk, korn og grønnsaker og sau- og hestehold. Hovsfjæra fuglefredningsområde er ett av Ørlands fire vernede våtmarksområder med internasjonal status (Ramsar-områder). Landskapsvernområdet Austråttlunden har rik edellauvskog med spesielt plante- og dyreliv og store eiketrær. Her finnes også det nasjonale festningsverket Austrått fort fra andre verdenskrig.

---

34 Ørland kommune, Trøndelag

Foto: Ørland Kultursenter

Kvelia

Dagens gardbrukere i skogs- og fjellbygda Kvelia driver med sau og mjølk-, storfekjøtt- og eggproduksjon. I utmarka drives jakt og fiske og det hogges tømmer til eget bruk og for salg. Tidligere var utmarka også viktig for høsting av før gjennom slått og beiting. Staselige Oppgården fra siste halvdel av 1800-tallet, med elleve freda bygninger, er et av Trøndelags best bevarte gardsanlegg. Rømmervassetra, Oppgårdens seter, er også godt bevart og drives fremdeles. Kvelia har mange kulturminner og har spor etter både samisk og svensk kultur. Her er gravhauger, fangstanlegg, vegfar, rydningsrøyser og husmannsplasser. Her er mange artsrike store slåttemarker og slåttemyrer av stor nasjonal verdi som fortsatt blir skjøtta.

---

36 Lierne kommune, Trøndelag

Foto: Roy Kveliaunet

Leka

Skei ligger nordøst på Leka, med gårdstun, innmark, naustområder, gamle torvmyrer, og felles utmarksbeite i Skeisneset. Dagens drift omfatter husdyrbruk med storfe og villsau, noe korn og potet. På Skeisneset finnes store kystlyngheier, artsrike slåtteenger, rikmyrer, strandenger og naturbeitemark, og mange rødlistede plantearter og fugler. Vestre del er fuglefredningsområde. På Skei troner Herlaugshaugen fra vikingtid, en av Norges største gravhauger. Her er også steinalderboplasser og mange særprega gravrøyser. En variert bebyggelse fra 1700-1900-tallet, kulturminner og gårdsstruktur viser ulike sosiale levekår fra storbonde til husmann. Leka bygdemuseum inngår i området. Skeisneset kultursti, et stort turveinett med tilrettelagt informasjon, formidler også Lekas geologi og Trollfjell UNESCO Global Geopark. Området er ettertraktet for rekreasjon og reiseliv.

---

37 Leka kommune, Trøndelag

Foto: Erik Stenvik

Engan-Ørnes og Kjelvik

Grendene Engan og Ørnes ved Leirfjorden utgjør et typisk nordlandsk, sterkt kupert fjordlandskap - trolig et av de største og mest intakte i fylket. I hver grend er det idag ett aktivt gardsbruk med sauedrift. Gjennom beiting, slått og ryddig av gjengroingsmark ivaretas landskapet og de biologiske verdiene. Ungdomslaget Heim tilrettelegger for ferdsel og formidling av verdiene. Husmannsplassen Kjelvik på sørsiden av fjorden er et godt bevart kulturmiljø med en rekke freda bygninger. Her var samisk bosetting før gården ble fraflytta i 1967. I dag eier kommunen tunet, Sørfold lokalhistorielag eier husene, mens Nordlandsmuseet driver gården, som er sommeråpen for publikum. Hele området har en lang og flerkulturell bosettingshistorie, representativ for bosetting og næringsliv i Nordlands fjordbygder.

---

39 Sørfold kommune, Nordland

Foto: Oskar Puschmann

Blomsøy-Hestøy og Skålvær

Rikt fugleliv, gode fiskeplasser og mulighet for jordbruk la grunnlag for bosetting i dette øylandskapet. Ei grend på Blomsøya har et sjeldent godt bevart småskalapreg, med eldre driftsbygninger og steingjerder. Skålvær var tidligere et viktig handels- og kirkested for øyfolket og er i dag statlig sikret friluftsområde. Kalkrik berggrunn og bruk av slåtte- og beitemark har gitt rik flora og stor naturtypevariasjon, med kalkrike lyngheier og enger, kalkskog og rikmyrer, og store bestander av hjertegras, orkideer og sjeldne beitemarksopper. De rike gras- og urterike heiene står i en særstilling regionalt og nasjonalt. Ni gårder har sau og storfe på beite, rydder kratt og skog og svir kystlynghei. Skålvær velforening driver skjøtsel, formidling og tilrettelegging for ferdsel.

---

38 Alstadhaug kommune, Nordland

Foto: Lene Blomsø

Engeløya

Bred strandflate og frodige beitelier preger landskapet mellom sjø og fjell. Mange spor vitner om tidlig bosetting. Det ringformete tunanlegget fra jernalderen på Vollmoen vest for Steigen kirke er Nord-Norges største gravhaug. Steinkirken er fra middelalderen, og på Vollmoen like ved er det spor etter en høvdinggård. Krigsminnet Batterie Dietl fra 2.verdenskrig forvaltes av Nordlandsmuseet. På Engeløya fins det en rekke verneverdige bygninger. Nordgrense for edellauvskog i Norge går over øya, som har verdens nordligste forekomst av vill hassel. På øya er det naturbeitemark, slåttemark, beita strandeng og sanddyner, samt kulturpåvirka edellauvskog og hagemark. Det drives aktivt jordbruk på 34 foretak, med melke- og kjøttproduksjon. Sauedrifta er økende og her er tre bruk med den bevaringsverdige sauerasen steigarsau.

---

40 Steigen kommune, Nordland

Foto: Marit Schrøder Elvik

Røst

Rike fiskeriressurser, fuglelivet og mildt klima har gitt livsgrunnlag helt siden yngre steinalder i dette levende fiskeværet ytterst i Lofoten. Boplasser, gravhauger, nausttufter og gårdshauger forteller sammen med skolestue, kirke, brygger og andre verdifulle bygninger, historien om folk på Røst. Bruken av fuglefjell og fuglegjødsla enger som sommer- og helårsbeite for sau særpreger landskapet. Sammen med beite- og slåttemark, strandenger og lyngheier gir dette området stor naturmangfoldsverdi. To naturreservat og ett landskapsvernområde ligger innenfor området. Tre aktive gårdsbruk på øya viderefører Nordlandskystens fiskerbondkultur. Storfeholdet med nordlandsfe er tatt opp igjen, og sauene fraktes med båt til beite i øyene. Årlig arrangeres Lundefestival og Querinidagene, der fortellingen om den venezianske handelsmannen Querini, som strandet på Røst i 1432, holdes levende.

---

41 Røst kommune, Nordland

Skárfvággi/Skardalen

Dagens sjøsamiske fjordbygd har lang samisk brukshistorie, trolig fra middelalderen. De siste 200 år har det også vært kvensk og norsk bosetting. Sjøen, skogen og jorda har vært ressursgrunnlaget for bygdas fiskerbønder, med småbruk i bratt terreng på terrasser langs fjorden. Små jordstykker mellom gamle veier, steinrøyser, steingjerder og åkerholmer har vært holdt i hevd uten maskinell drift, og skapt urterike slåtteenger og beitemarker. Reindriftslandskapet i dalen og høyfjellet har røtter langt tilbake. Fjære og strandenger har vært brukt til beite, slått og høsting av tang. Bygda ble brent under krigen. De fleste boligene er fra gjenreisningstiden, med preg av gjenreisningsfunkis. Her er også provisoriske gjenreisningsbygninger av gjenbruksmaterialer, bemerkelsesverdig godt bevart. Ljåslått og beitedyr er viktige for skjøtselen av området.

---

43 Gáivuotna/Kåfjord/Kaivuono kommune, Troms og Finnmark

Skallan – Rå

I sørhellinga opp mot Kvæfjordeidet, ligger de gamle gårdene Indre og Ytre Gåra, Strand og Rå. Karakteristisk for landskapet er de smale teigene, som går fra steinvorrene, kaiene og naustene i fjæra, forbi rekka av gardsbygninger langs strandterrassen, og opp til sommerfjøsene i utmarka. Godt lokalklima og jordsmonn gjør dette til ett av de beste jordbruksområdene i Troms. Jordbruksdrifta går langt tilbake (bronsealder), og funn av praktgjenstander tyder på tidlig rikdom. Nå drives det med sauehold, bær, grønnsaker og sidet trønder- og nordlandsfe. Moderne drevet slåttemark veksler med gamle beite- og slåttemark, skog og myrområder. De trua fugleartene storspove og vipe finnes her. Utmarka har flere skog- og myrslåtter med kulturbetinga artsmangfold.

---

42 Kvæfjord kommune, Troms og Finnmark

Goarahat og Sandvikhalvøya

Goarahat og Sandvikhalvøya ligger i et sjøsamisk område. Bosetningsspor går over 10 000 år tilbake, til like etter siste istid. Her er mange tuffer fra yngre steinalder og sannsynligvis det største feltet med hellemalerier i Norge, datert til å være 2000 til 4000 år gammelt. Forskjellige gammetuffer for bolig og husdyr forteller at jordbruket var godt i gang fra 1500-tallet, med sjøsamisk fiskerbondetilpasning. Det er knyttet et unikt samisk sagn til dolomittsøylene i Trollholmsund. Området omfatter kommunens mest aktive jordbruksmiljø i dag, og det har verdifull og artsrik naturbeitemark. På grunn av dolomittbeltet finner man spesielt kalkkrevende urter i dette området.

---

44 Porsángu/Porsanger/Porsanki kommune, Troms og Finnmark

Foto: Robert Nygård

Foto: Oskar Puschmann

Foto: Oskar Puschmann

Foto: Oskar Puschmann

Sää´msijdd/Skoltebyen/Kolttakylä

Skoltebyen var tidligere vår- og sommerboplass for skoltesamene som brukte områdene langs Neiden- og Munkelvvassdragene. Etter grenseoppgangen i 1826 ble Neiden skoltesamiske område delt mellom Norge og Russland, og Skoltebyen ble helårig boplass. Skoltebyen er fredet som kulturmiljø for å bevare kulturhistoriske, religiøse og landskapsmessige verdier. En ortodoks gravplass, spor etter gammel/torvhus, rester etter badstugamme og et lite ortodoks kapell – St. Georgs kapell - er blant flere automatisk fredede kulturminner. Kapellet er etter tradisjonen bygd i 1565, mens dagens kapell trolig er fra tidlig på 1800-tallet. Skoltefossen i Neidenelva er kjent for Kåpälä-fiske - tradisjonelt skoltesamisk laksefiske med kastenot. Den artsrike slåttemarka, med arter som silkenellik og sibirgressløk, er sjelden i Finnmark, og særlig verdifull. Gårdbrukere og museet driver skjøtsel av slåtteeenga.

---

45 Sør-Varanger kommune, Troms og Finnmark

Utvalgte kulturlandskap i jordbruket

Levende jordbruk over hele landet gir Norge verdifulle og innholdsrike kulturlandskap. De utvalgte områdene du finner i dette heftet viser mangfoldet av og særpreget til ulike typer jordbrukslandskap i landet vårt. Folkene som lever her tar vare på naturmangfold, kulturhistorie og jordbruksdrift gjennom både tradisjonelle bruksmåter og vår tids bygdeliv. Støtte fra myndighetshold skal bidra til at disse verdiene blir med oss inn i framtida.

Utvalgte kulturlandskap er natur, kulturarv og levebrød samla i et felles gode for samfunnet.

Selected agricultural landscapes of Norway

Agricultural landscapes are shaped by people interacting with nature. The 45 landscapes presented here illustrate the relationship between people's use of the land and nature's harvest through the generations and the valuable environmental features that have developed from this.

In Norway geology and climate varies immensely from north to south, and east to west. This has led to unique cultural characters and diversity, varied farming practices, and a manifold of culturally-historic and biological treasures in the agricultural landscapes of Norway. Buildings, stone walls, grave-mounds, roads and paths have been built by the fruits of hard labour. Meadows, coastal heather-clad hills, pastures, hillside coppice for winter feed, and grazing fields have been formed by different land-use regimes over a long period of time. In some places this has been a long process over many thousands of years. This long-term natural resource management has left physical traces in the landscape, a valuable cultural history and a very rich natural environment with a manifold of plant and animal species.

To preserve high values with respect to landscape, biodiversity and history such agricultural landscape must be actively maintained by their farmers of today and into the future. By the scheme Selected Agricultural Landscapes, the Norwegian Environmental Management, Agricultural and Cultural Heritage Authorities have combined their resources to aid the farmers and landowners of these 45 areas in doing so. The funding is based on voluntary agreements between farmers, landowners and other local interests and the Norwegian authorities.

You find a broader presentation of the 45 landscapes in english on the web site www.utvalgtekulturnlandskap.no.

utvalgtekulturlandskap.no
uklfoto.ra.no

